

האש עוד שם, אבל היא נסתרת

יצחק בשביס־זינגר מבקר במדינת ישראל הצעירה

מאנגלית: סיון בסקין, מיידיש: בני מר

"— שלטים בעברית, ולעתים קרובות גם באנגלית, מראים לך כל מה שצריך לדעת. הם לא רק מנדבים מידע, אלא הם גם מעוררים אסוציאציות. כל רחוב נושא שם של מישהו שמילא תפקיד בהיסטוריה או בתרבות היהודית. ר' יהודה הלוי, אבן גבירול, י"ל גורדון, מנדלי, שלום עליכם, פרץ, ביאליק, פינסקר, הרצל, פרישמן, צייטלין — כולם שייכים כאן לגיאוגרפיה העירונית. מילים מהחומש, מהמשניות, מהמדרש, מהגמרא, מהזוהר, מספרי ההשכלה — כולן משמשות כאן בסממאות מסחריות, תעשייתיות ופוליטיות."

יצחק בשביס־זינגר, סופר היידיש המהולל שעבר ב־1935 מוורשה לניו יורק וזכה ב־1978 בפרס נובל לספרות כסופר יהודי־אמריקני, ביקר בישראל לראשונה בסתיו 1955. הוא הגיע מיד אחרי יום הכיפורים ועזב כחודשיים לאחר מכן. הקשר שלו עם ישראל היה מורכב, בלשון המעטה.

הוא נולד בפולין, במשפחה דתית אדוקה של רבנים ורבניות, שארץ ישראל הייתה להם הקדושה שבסמלים הדתיים. אך הוא גם חי חיי חולין בוורשה של שנות העשרים, ולנגד עיניו גברה הציונות על ההשכלה היהודית ועל הבונדיזם, ככוח פוליטי ששומר על חיוניותו במאה העשרים. מבחינה אישית יותר, ישראל הייתה המקום שבנו, ישראל זמיר, הובא אליו ב־1938 על ידי אמו, רוניה פונטיץ'. שם גדל בחלק משנותיו בקיבוץ בית אלפא, לחם במלחמת העצמאות, והמשיך את חייו בקיבוץ. עם זאת, זינגר נמנע מאז ומעולם מכל סוג של "איזם" — מציונות ועד קומוניזם — ולפיכך השקפתו על המדינה הצעירה הייתה חופשייה במידה רבה מהאידיאולוגיה ומהדוגמטיות שמשלו בכיפה בימיה המוקדמים של המדינה.

במהלך המסע פרסם זינגר בעיתון היידי הניו יורקי "פֶּאָרווערטס" מאמרים שבועיים

שתיעדו את הביקור. אף שהמאמרים האלה נקראים לפעמים כיומני מסע של תייר, הם משקפים את יחסו המורכב של זינגר לארץ ישראל – כרעיון וכמקום. ישראל הייתה נוכחת מאוד בתודעתו של זינגר משחר נעוריו, כילד שגדל בסביבה דתית, וממילא היא הייתה נוכחת גם ביצירתו, בין היתר בכמה מיצירותיו המוקדמות ביותר שפורסמו בעברית. עוד בוורשה הוא כתב ונבלה ושמה "הדרך הביתה" (1928), על צעיר שחי את החלום הציוני, נוסע לארץ ישראל וחוזר כעבור חמש שנים, אחרי שחוהו רעב, מלריה ועוני. ב-1948, שבוע בלבד לפני הכרזת העצמאות של מדינת ישראל, הוא השלים את כתיבת הרומן "משפחת מושקאט", שאחדות מהדמויות בו עוזבות את ורשה בעקבות החלום הציוני. ב-1955, שבועות אחדים לפני הנסיעה, פרסם זינגר סיפור בסדרת "בית הדין של אבא" ששמו "לארץ-ישראל", ובמרכזו פחח ורשאי שמעלה את משפחתו לארץ הקודש, אחר כך שב מאוכזב לוורשה, ובסופו של דבר חוזר לארץ ישראל למרות הכול. זינגר כותב בזיכרונותיו שבאמצע שנות העשרים שקל לעבור לפלשתינה המנדטורית, ובספר "הסרטיפיקט" (1967) הוא מעבד זאת לסיפור בדיוני שנגמר בשובו של הגיבור לעיירתו במזרח אירופה. אפילו ב-1938, במכתב ששלח לרוניה מניו יורק, הוא עדיין השתעשע ברעיון הזה: "הנה התכנית שלי: ברגע שיעמדו לרשותי האמצעים המינימליים לכך, ואני מקווה שזה יקרה במהרה, אסע לפלשתינה". אבל עד אמצע 1939 החלומות הללו פינו ככל הנראה מקום להסתכלות שונה על המציאות: "בינתיים קבלת ויזה לפלשתינה אינה אפשרית בעבורי". נדמה שבעיני זינגר נותרה ישראל, הן במובן הסמלי והן במובן המילולי, הדרך שלא נבחרה.

למרות זאת, בסוף 1955 הגיע זינגר לראשונה בחייו לישראל, יחד עם אשתו אלמה, על סיפונה של האנייה "ארצה" שהפליגה ממרסיי דרך נאפולי לנמל חיפה – לא כילד דתי ולא כצעיר אידיאליסט, אלא כסופר יידיש בגיל העמידה שהחל לצבור מוניטין בשדה הספרות האמריקני. והמשימה העיתונאית שלו הייתה לדווח על מסעו במאמרים קצרים שייתנו לקוראי יידיש ברחבי אמריקה תחושה ברורה על טיבה של מדינת ישראל הצעירה. בנו, ישראל זמיר, שהה בניו יורק כנציג השומר הצעיר; הן המכתבים והן כתבי הזיכרונות מעידים שמפגש עם רוניה לא עמד על הפרק. זינגר היה חופשי לנהוג כרצונו – הוא טייל בישראל בחברתה של אלמה, אבל כתב כאילו היה בגפו.

*

נקודת המבט הייחודית של זינגר – שמאחוריה רקע אישי כה מורכב, ולפניה יעדים כה מעשיים – מקנה לכתבותיו של זינגר מישראל את הנימה החד-פעמית שלהן. כתיבתו זו תמיד עוסקת בתמונה הגדולה, אבל נותרת ממוקדת בתמונה הקטנה. הדבר מורגש כבר ברגעים הראשונים של המסע, באנייה. "אני חושב על ר' יהודה הלוי ועל הקרבנות שהקריב כשביקר בארץ הזאת", הוא כותב בשעה שהאנייה מפליגה מצרפת לאיטליה. "אני חושב על החלוצים הראשונים, מקימי היישוב החדש... איך ייתכן שאין זכר לכל אלה באונייה הזאת? האם היהודים כבר אינם מוכנים למסור את גופם ונפשם על ארץ ישראל?" זינגר מחפש הוכחה לגדולה הרוחנית שמייצגת ארץ ישראל והוא רוצה לראותה באנשים שנמצאים לצדו באנייה – אך מגיע להבנה שישראל אינה מקום דמיוני, כי אם

מקום שקיים במציאות. "לא, לא כל כך רע", הוא כותב. "האש עוד שם, אבל היא נסתרת. ארץ ישראל הייתה למציאות, חלק מהיומיום".

תוך כדי צפייה בנוסעים הצעירים הוא מתאר תמונה שנראית מוכרת: "הבחורים והבחורות שיושבים מול חלונני על מיטות מתקפלות נלחמו אולי במלחמה נגד הערבים. מחר אולי ישלחו אותם לעזה או לנקודה אסטרטגית חשובה אחרת, אבל עכשיו הם רוצים מה שכל הצעירים רוצים: להשתעשע קצת". עוד לפני שירד לחוף הוא מזהה את ניסיונה הנצחי של החברה הישראלית לאזן בין מלחמה לחופש.

עדיין על סיפונה של האנייה, הוא מזהה גם את המתחים התרבותיים בין אשכנזים לספרדים, בין דתיים לחילוניים. "יש בית כנסת קטנטן, ובו ארון קודש וכמה סידורים. אבל מתפללים בו רק היהודים הספרדים שנוסעים במחלקה השלישית או באולם השינה. יום הכיפורים מתקרב, אבל איש הדת של האנייה אמר לי... שרק שלושה אשכנזים רוצים להתפלל במניין". זינגר מתחבר לאותה קבוצה של יהודים ספרדים מטוניס ועוקב אחריהם בעיניו ובאוזניו. "בערב שבת רצייתי להשתתף בתפילה. היום עוד היה בעיצומו. אני נכנס לבית הכנסת ורואה גביע קידוש ובו שארית יין ופיסות חלה. נראה שכבר קיבלו שם את השבת. היהודים מטוניס אוכלים ארוחת ערב בשש בערב והם צריכים להתפלל תחילה". מאוחר יותר הוא שוב הולך לבית הכנסת הקטן ורואה גבר שמתפלל באופן שמרגש אותו. "שם, בבית הכנסת הזעיר, מצאתי את הרוחניות שחיפשתי. שם, בין היהודים הללו, אפשר לחוש בשיבת ציון". בהמשך הוא צופה ביהודיות הטוניסאיות הצעירות מכוסות הראש בסיפון התחתון. "אני מחפש את הקשר ביני לביני. נדמה לי שגם הן מחפשות בי את הקרבה. מבחינה גופנית אנחנו רחוקים כשם ששני אנשים יכולים להיות שונים זה מזה... אבל הגזע הוא אחד... שם, בטוניס, הם נראו יהודים ולכן נרדפו". נדמה שמה שמקשר בין יהודים מפינותיו השונות של העולם הוא החוויה העצמאית של כולם כשונים מהאחרים במקומות שמהם באו.

בנאפולי, מדווח זינגר, משתנה האווירה. שם עולים לאנייה מאות נוסעים נוספים, וכעת שומעים גם קולות זמר וצעקות, אותה אש שהוא חיפש. אך בשלב זה של המסע הוא גם פוגש זוג יהודים גרמנים שמתלוננים מרות על חייהם ביישוב. "הבעל אמר שהבאת יהודי המזרח בלי סלקציה, בלי מיון, ערערה לגמרי את שיווי המשקל המורלי בארץ... האשה הרחיקה לכת עוד יותר. היא אמרה שעם כל הרצון הטוב, היא לא יכולה לסבול את קרבתם של יהודים פולנים או רוסים. היא התחנכה על ברכי התרבות האירופית (הגרמנית)... היא לא יכולה לשאת את האוסטי-יודן". זינגר מתנגד לסנוביות שלה. "את יודעת, שאלתי אותה, שמה שאת מכנה 'תרבות אירופית' רצחה שישה מיליון יהודים?" והיא עונה: "אני יודעת הכל, אבל...".

וכך, עוד לפני שדרכה רגלו בישראל מזהה זינגר חלק מהקשיים החברתיים שאורחיה מתמודדים אִתם. "קשה, קשה מאוד, להביא ולקשור יחד אנשים שהיו רחוקים אלה מאלה כרחוק מזרח ממערב... להחזיק יחד את היהודים המודרניים פירושו להחזיק יחד כוחות המאיימים בכל רגע לשוב ולהיפרד. בכך נעוצה הבעיה של היישוב". האבחנה הזאת היא יותר דיאגנוזה מאשר ביקורת. לא משנה כמה דברים משותפים מחברים בין יהודים בישראל – השורשים שכולנו חולקים – תוך כדי כך, אנו חייבים לתמוך בין ההבדלים. זהו בעיניו אחד האתגרים הגדולים של ישראל כמדינה יהודית.

נראה שמה שבאמת הפה בזינגר, כשהגיע לבסוף לישראל, הוא המציאות היהודית שכמו נבנתה מאפס. ושביל הגישה שלו אל אותה מציאות עובר דווקא בשלטי הרחוב. "ישראל היא מדינה צעירה והאוכלוסייה מעורבת – רובם הגיעו זה מקרוב והם זקוקים למידע על כל צעד ושעל. שלטים בעברית, ולעתים קרובות גם באנגלית, מראים לך כל מה שצריך לדעת... השלטים לא רק מנדבים מידע, אלא הם גם מעוררים אסוציאציות... כל רחוב נושא שם של מישהו שמילא תפקיד בהיסטוריה או בתרבות היהודית. ר' יהודה הלוי, אבן גבירול, י"ל גורדון, מנדלי, שלום עליכם, פרץ, ביאליק, פינסקר, הרצל, פרישמן, צייטלין – כולם שייכים כאן לגיאוגרפיה העירונית. מילים מהחומש, מהמשניות, מהמדרש, מהגמרא, מהזוהר, מספרי ההשכלה – משמשות כאן בסמאות מסחריות, תעשייתיות ופוליטיות".

מה שכנראה מוצא חן בעיני זינגר, הוא שזה מאלץ אפילו את היהודים האדישים ביותר להתמודד עם הקשר שלהם להיסטוריה ולתרבות היהודית. "היהודי הגרמני שגר כאן יכול להיות, בעומק לבו, קצת סנוב... אבל כתובתו היא: רחוב שלום עליכם, והוא חייב עשר פעמים, או מאה, לחזור על השם הזה". זינגר רואה בשלטים האלה דבר סמלי שמעמיק אל המציאות ואל הפרדוקס של הזהות היהודית: אין לאן לברוח ממנה.

המחשבות הפרוזאיות הללו נקשרות במהרה במוחו של זינגר לליבת האמונה היהודית: "כמו פעם בהר סיני, התרבות היהודית, במובנה הרחב ביותר, ירדה אל בני ישראל ואמרה להם: עליכם לקבל אותי ואינכם יכולים להתעלם ממני. כבר אינכם יכולים להתחבא אתי יחד!" בישראל, הרוח והדת אינם רגשות חולפים, הם נוכחים ברמה הבסיסית ביותר.

*

זינגר מגיע לחיפה ומיד נוסע במונית לתל אביב – אבל בדרך הוא עוצר באחת המעברות שבהן משוכנים מאות אלפי עולים ופליטים יהודים שהגיעו בשנות החמישים, בעיקר ממדינות דוברות ערבית בצפון אפריקה ובמזרח התיכון. "נכון, הבקתות רחוקות מלהיות נוחות", הוא כותב. "זה מחנה של עניים, אנשים שעדיין לא נקלטו ב'ישוב'. אבל שוררת כאן רוח החופש והתקווה היהודית. יהודים ספרדים בפאות ארוכות ובטורבן הולכים בכותנות פשתן, בסנדלים, בציציות. יש כאן יריד, וסוחרים בו בעגבניות, ברימונים, בענבים, בלחם, בקמח ובגבינה... נכון שאין כאן אמבטיות ונוחיות, אבל גם מחבר השורות הללו וחלק מקוראיו לא גדלו בבתים עם אמבטיות". העוני של אותם יהודים ספרדים אינו מנכר מישהו כמו זינגר, שגדל בעוני בעצמו.

נראה שזינגר מזהה את אופיים הזמני של המחנות הללו – הקושי שבמצב, אבל גם הפוטנציאל שלו. "היהודים כאן נראים בטוחים אבל גם כועסים. הם מלאי טענות על מנהיגי ישראל. ובכל זאת הם בבית. דואגים להם במשרדי הממשלה. ילדיהם לומדים בבתי ספר יהודיים. הם כבר חלק מהעם. עוד מעט הם עצמם ישבו במשרדים, ידברו בכנסת". על כל צעד ושעל מהרהר זינגר ביחסיו עם מציאות שהייה במדינה יהודית מודרנית. "משה רבנו לא זכה לבוא לכאן. הרצל לא ראה בעיניו את התגשמות חלומו. אבל אני, שלא נקפתי אצבע בבניית המדינה הזאת, בא לכאן כאילו יש לי בזה חלק ונחלה". בנקודה מוקדמת זו של הביקור, הוא ממוקד בעיקר באי-סבירות של ריבונות יהודית. הצד השני של המטבע – תפקידם של הערבים הפלסטינים בפרויקט הזה והאיום התמידי של מלחמה – עוד יגיע.

בינתיים נהנה זינגר ממה שהוא רואה בעיניו היהודיות מסביבו – כאילו ההיסטוריה והתרבות שבהן גדל, שנרדפו במשך מאות שנים במזרח אירופה, קמו לתחייה והחלו למשול על ארץ שלמה ועל אנשיה. והמציאות הזאת מובילה אותו לא להתמקד ביחסיה של ישראל עם אחרים – עם האוכלוסייה הערבית, עם הפליטים הפלסטינים, או עם מדינות האויב מעבר לגבולותיה – אלא ביחסיה של האומה הישראלית עם עצמה. "לא יכול להיות קיבוץ גלויות בלי סובלנות מרבית", הוא מזהיר. "כולם צריכים להתקבל כאן: היהודים החרדים ביותר והאפיקורסים הגרועים ביותר; הבלונדינים והשחורים; הגבירה והחלוצה, ה'פרישנייה', ה'מיס' וה'מדמואזל', בת הרב והרבנית שחובשת פאה נכרית של חוטי משי; ואפילו ה'פרוילייך' היהודייה הגרמנייה, שטוענת שהיהודים מסריחים ונפשה יוצאת אל התרבות הגרמנית".

אולי המשפט הזה קשה לעיכול בימינו – אלא שהשסעים בחברה הישראלית רק התרחבו מאז כתיבתו לפני שישים שנה. זינגר בוודאי לא יכול היה לתאר לעצמו את המקום שהחרדים יתפסו בישראל של היום, את הקרע הגדול בדעת הקהל שהתפתח ביחס לשטחים שנכבשו במלחמת ששת הימים, את התוזה ימינה שאוכלוסיית ישראל עוברת מאז סוף שנות השבעים. מה שהוא ראה לנגד עיניו היו יהודים מרקעים שונים, בלבוש שונה, בעלי אמונות והשקפות שונות, וכולם מוכרחים לחיות יחד במדינתם היחידה. והוא ראה מיד שללא סובלנות הדדית, הפרויקט כולו נידון לכליה מראשיתו.

*

מעניין שהכתיבה של זינגר על ביקורו בישראל מציגה את תחושת האחדות הגדולה ביותר בנושאים שקשורים להיסטוריה הדתית או לחוויה הדתית. ברוח זו הוא כותב: "אהבת ישראל... היא עניין רוחני". זינגר אינו יכול להימנע מהאסוציאציות לחינוך הדתי שקיבל כילד; הוא מוצא אותן בכל מקום, ועל כן להיות יהודי בארץ ישראל פירושו, מבחינתו, להיות במגע מתמיד עם רבבות הטקסטים היהודיים שהוא הפנים בילדותו. למרגלות הגלבע הוא כותב: "כאן נפל שאול. כאן התחוללה המערכה האחרונה בדרמה האלוהית. כאן, כנראה לא הרחק מכאן, העלתה בעלת האוב בכשפיה את דמותו של שמואל הנביא. אני מביט בחטוטר הררית הזאת שבה הביט גם המלך היהודי הראשון, שטעה לראשונה בטעות הגדולה ביותר ולא העריך כהלכה את כוחו של עמלק ואת רשעותו". בשעה שהשבת יורדת על הקיבוץ, זינגר מתאר את נוכחותה הפיזית כמעט: "כאן השמש מברכת על הנרות. היא מטילה על ההרים מסביב אודם נפלא, זוהר של נרות שבת שמיימים. ההרים לובשים גוון ורוד. שקיעת היום בלילה מתחוללת כאן במהירות... ליל שבת, ויש לי תחושה משונה: כאן אי אפשר לחלל את השבת. היא כאן, קדושה מעצמה. כאן השבת בבית, וכמה בחורים ובחורות שמאמינים באתאיזם לא יכולים לגרש אותה". כעבור ימים אחדים הוא צופה בנוף ממרפסת של מלון בצפת וכותב: "זה אינו הר לתיירים, ולא לעבריינים נמלטים, אלא למקובלים שהשלימו את החשבון עם עולמנו. שם, דרך ההר הזה, אפשר לעבור מן העולם הזה לעולם הבא". והוא ממשיך: "בהר הזה הביטו האר"י הקדוש, ר' חיים ויטאל, מחברי 'ספר חרדים' ו'לכה דוד'. כאן, באזור הזה, התגלה המלאך בכל לילה לר' יוסף קארו ושוחח אתו שיחות

של מעלה. השואפים לגאולה מצפים כאן למשיח. כאן, באוהל או בסוכה, חלמו נשמות נעלות על עולם של שלום ואנושיות שמכוון למטרה אחת: לשרת את אלוהים, לחיות חיים אלוהיים, קדושה ויופי. כאן חיבר האר"י את שירי השבת, המלאים בארוטיקה אלוהית ובמעמקים שאין ערוך להם בשירת העולם".

גם בביקורו בהר ציון מוצא את עצמו זינגר מרחף אל העבר המסתורי: "אני מביט לתוך מערה, שבה אמור להימצא קברו של דוד המלך. אני פוסע על אבנים קטנות, המובילות לחדר שבו, על פי האגדה הנוצרית, סעד ישו את הסעודה האחרונה... זו עתיקות שונה מאשר במקומות אחרים. לעתיקות כאן יש ריח – כך נדמה לי – של בית מדרש, של תורה, של מגילות, של נבואה". ובמקום אחר: "כאן, בהר הזה ממש, החל ניסוי רוחני שנמשך עד היום. כאן ניסה עם לחיות חיים אלוהיים על פני האדמה. מכאן יצא יום אחד אור לעמים ולעמנו". ונדמה שגם תחושת הבחירה המוסרית שלו, שעלתה כתוצאה מסכנת החיילים הירדנים שיכולים לראות אותו מהחומה למעלה, מוצאת כאן את ביטוייה: "מה שהיום הוא מדבר יכול להיות מחר יישוב, ומה שהוא היום יישוב יכול להיות מחר מדבר. הכל תלוי במעשינו, לא בלבנים, באבנים או באסטרטגיה". בשעת צעידה בגיא בן-היננו, האתר ההיסטורי-מיתי של הגיהנום שמתגלה כמכוסה בצמחייה, הוא אף מתבדח: "אם כך נראה הגיהנום האמיתי, לא נורא כל כך לחטוא". לדימויים ולסמלים התנ"כיים נוכחות של ממש בכל צעד. אך נדמה שכאדם שגדל על הקבלה, הוא התרשם במיוחד דווקא מהביקור בצפת: "כאן, אני יכול לומר, הכרתי לראשונה בכך שאני בארץ ישראל".

יש רגעים שבהם חושי הביקורת, הספק, הכפירה, האינטלקטואליות של זינגר, וכל יתר הדחפים המורכבים שמוצאים את דרכם אל יצירתו הספרותית, מפנים את הבכורה לתחושה חזקה של אדיקות ואמונה – שאינן חזקות פחות ביצירותיו, אך דמויותיו זוכות בהן לעתים רחוקות או באופן חלקי, ואם כן, הרי שנחוץ לכך מאמץ רב.

*

אכן, נראה שזינגר הגיע לגבהים רוחניים כלשהם בביקורו בישראל. אבל המציאות שהוא פוגש אינה תמיד כה יפה. בצפת הוא פוגש יהודי שמדבר יידיש גליצאית, אבל שייך לשושלת ארוכה של יושבי צפת. "הערבים של פעם היו טובים ליהודים", מצטט זינגר את האיש. "הם נתנו לסוחרים היהודים להתפרנס בכבוד. כשקנינו מהם ענבים, הם הוסיפו עוד בנדיבות. היהודי אומר: הכל היה טוב עד שהגיעו האנגלים. הם הסיתו את הערבים נגד היהודים. יהודי אחר אומר: הלוואי שיבוא השלום. זו אתחלתא דגאולה". הגבהים הרוחניים אבדו, ומה שנשאר, מסתגר בד' אמותיו מפני המציאות שאי אפשר להשלים עמה.

בתל אביב הוזמן זינגר לבקר את ברוך קרוא (קרופניק), ובדירתו הוא פוגש עורך דין ושמו יבנאל מטלון, שלוקח אותו לבית המשפט התל-אביבי. באולם המשפט הראשון זינגר רואה "בחור מעיראק, שחשוד בזיוף תעודת זהות כדי להיפטר מהצבא". באולם הבא הוא רואה כומר יווני-אורתודוקסי שעומד ומדבר ערבית, ודבריו מתורגמים לעברית: "על הספסל יושבים ערבים... הם תובעים בתים שממשלת ישראל תפסה לאחר המלחמה היהודית-ערבית... יהודים תפסו את הבתים, אבל עכשיו החליטו הערבים לתבוע בחזרה את רכושם. אין להם כבר שום מסמכים, אבל הם מביאים עדים שהבתים שלהם. הכומר

היווני האורתודוקסי הוא אחד העדים". באולם השלישי צופה זינגר בגנב יהודי ממוצא תימני שנאשם בתקיפת שוטר, אבל טוען שלמעשה השוטרים הם שתקפו אותו. בסופו של דבר הגנב הצעיר מזוכה. יהודים אשכנזים בולטים בהעדרם מהביקור כולו. והוא מדווח על מקרה אופייני אחר של סכסוך פנים – הקמתה של אוניברסיטת תל אביב. "האם הייתם מעלים בדעתכם", הוא כותב, "שראשי האוניברסיטה העברית בירושלים יתנגדו לאוניברסיטה בתל אביב? מי שמקימים את האוניברסיטה בתל אביב אומרים (או נותנים להבין) שככה זה. ירושלים אינה רוצה שתל אביב תהיה עיר אוניברסיטאית... האוניברסיטה בתל אביב תמשוך הרבה סטודנטים מהאוניברסיטה העברית, וראשי האוניברסיטה בירושלים אינם רוצים בכך כמוכן, והם מסבירים שתל אביב אינה עיר מתאימה לאוניברסיטה. חסרים לה השמות הגדולים, החשיבות, וגם אין מלומדים שיכולים להקים אוניברסיטה בתל אביב. די בכך שתל אביב תפסה את העיתונות והתיאטרון. אוניברסיטה היא עסק לירושלים". נראה שהמריבות המשפחתיות מושרשות היטב בהיסטוריה.

ובצד הדרומי של העיר מופיעה תמונה מופרת אחרת: "כאן, ביפו, אפשר לראות שהייתה מלחמה בארץ. עשרות, ואולי מאות, בתים נפגעו או נהרסו... רוב הערבים ברחו מיפו, ובדירותיהם של הערבים גרים יהודים מתימן, מעיראק, ממרוקו, מטוניס. הם גרים בחדר אחד, כמעט בלי רהיטים. מבשלים על פתילות מעשנות... באופן כללי המצב בישראל קשה, אבל ביפו הכל גלוי יותר לעין: הדלות והקשיים".

המצב בדרום המדינה לא נראה שונה בהרבה: "בבאר שבע, יותר מאשר בכל עיר אחרת, אתה מרגיש בין ערבים... הערבים אינם שחורים אך גם לא לבנים... מה שבולט לעין הוא הבגדים הרבים שלובשים הערבים אפילו בימים החמים ביותר... נשות הערבים נראות ברחוב רק לעתים רחוקות". מפתיע לראות עד כמה רואה זינגר את האוכלוסייה הערבית בישראל כאחר בלתי-חדיר. הוא אינו מחפש תקשורת אתם וכלל אינו מנסה להבין אותם. הוא רק רוצה שהם יניחו ליהודים לחיות את חייהם, כמו שהוא כותב על יפו: "אם רק הערבים ייתנו מנוח, תתחיל כאן אותה קדחת בנייה שיש בתל אביב ובמקומות אחרים בארץ". אולי זו דעה קשה לשמיעה, אבל גם אותה צריך לספוג, שהרי כיום, יותר משישים שנה אחרי ביקורו, עוברת יפו מהפכה של בנייה יהודית ושל ג'נטריפיקציה.

*

סיפורה של ישראל על פי זינגר הוא סיפור יהודי גרידא. כשם שאצל דוסטויבסקי מחפשים הקוראים לא את דעותיו על היהודים, אלא דרכים שונות להעמיק את המחשבה על הזיקות בין הרגש להתנהגות, כך גם בכתביו של זינגר על ישראל מוטב לחפש תובנות על סוגים שונים של מציאות יהודית, ולא את תובנותיו על הערבים החיים במקום הזה. זינגר עצמו נהג באופן דומה כשכתב הקדמה ל"רעב" מאת קנוט המסון, למרות פגישתו של הסופר הנורבגי עם היטלר בעת מלחמת העולם השנייה. זינגר לא ראה בהמסון בר-סמכא פוליטי, אלא מודל ספרותי המפליא לתאר את הניכור המודרני. גם מזינגר כדאי לקחת את מה שנקודת המבט המסוימת שלו יכולה לתרום: נקודת מבט של סובלנות הדדית בין קבוצות שונות של יהודים, ובמיוחד בכל מה שכרוך ביהודים מודרניים שמנסים להבין את אופן החשיבה של יהודי העולם הישן.

הבנת העולם הישן מגיעה לשיא צלילותה כשזינגר כותב על שכונת מאה שערים. "אין סיבה שאתפעל מזוג פאות, מקפוטה ארוכה או משטריימל", הוא כותב. "אבל מה שראיתי במאה שערים הותיר בי בכל זאת רושם עצום. זאת הייתה היהדות בטהרתה... אין זה מקרה שמאה שערים רואה באנשי אגודת ישראל שלנו ואפילו באנשי תנועת המזרחי אפיקורסים... בעיני אנשי מאה שערים הכל הוא עבודה זרה: כל מלה חדשה, כל עיתון, כל מושג מודרני, כל בגד מודרני. הכל טרף חוץ ממה שהוא 'חלק' – כשר למהדרין מן המהדרין". זינגר מודה ש"משונה לחשוב שגם היום יש יהודים שרואים כך את העולם", אבל גם מצביע על האמת הלא נוחה: "אי אפשר לבטל אותם במחי יד". "היהודים האלה שנואים בישראל והם נחשבים בה בוגדים", הוא מוסיף. "כועסים עליהם שהם אינם מכירים במדינה. הם חשודים באהדה לערבים. אני לא יכול לשפוט במבט אחד, אבל נראה לי שהיהודים האלה לא יודעים מה פירוש להכיר ומחי בכלל מדינה". הפער בין הדרכים המודרניות להבנת הזהות היהודית ובין דרכיהם של אותם יהודי העולם הישן לבנות את חייהם היהודיים מוצג כאן במלוא צביונו האבסורדי. כשהחרדים של היום יוצאים לרחובות ומוחים נגד הגיוס לצבא, הם לא קולטים את כוח הדמוקרטיה שהם מנצלים באותו רגע עצמו. בפולין יהודים פשוט הסתתרו מהמגייסים, או התחזו לחולים כדי שהצבא ידחה אותם, בעוד שבשאר ישראל המודרנית הם יוצאים בהמוניהם לרחובות, צועקים ומוחים נגד ממשלת ישראל. הם מיישמים הלכה למעשה את האידיאלים הדמוקרטיים שנגדם הם מוחים על פי אמונתם.

*

זוהי אולי דוגמה קיצונית לפרדוקס שנמצא בלב החיים היהודיים בישראל, אבל נראה שהוא מתבטא בדרכים רבות נוספות וצנועות יותר. "אני עצמי רוצה שידברו אתי עברית", כותב זינגר באחד ממאמריו הראשונים על הביקור. "אבל מיד כשאנשים שומעים שלעברית שלי יש צליל זה, הם מתחילים לדבר אתי ביידיש, ובסופו של דבר אני מדבר יידיש כל הזמן. מדברים כאן יידיש בכל מקום... הספרדים לומדים קצת יידיש בצבא. גם ההבראיסטים זורקים מילים ביידיש כדי להתחנחן".

זינגר רואה ברחוב פרדוקס נוסף. "בחלונות הראווה של חנויות הספרים מונחים יחד מדרש רבה וביוגרפיה של המינגוויי; ספר חסידות ורב־מכר זול; כל כתבי יוסף חיים ברנר והרומן הצרפתי 'שלוש לך, עצבות'; ספר היסטוריה חדש של יוון ומדריך למשחק ברידג". הוא חוזר לשאלת העברית במאמר אחר: "ארץ ישראל התברכה בחנויות ספרים. הצרה היא שחצי מהספרים שאפשר לראות בחלונות הראווה (ולפעמים הרבה יותר מחצי) הם באנגלית. מבין הספרים בעברית, חצי לפחות הם תרגום מאנגלית ומשפות אחרות. רומנים אמריקאיים למשרתות שנשכחו מזמן מתורגמים כאן בקול רעש גדול, והנוער היהודי קורא אותם ומתגעגע ל'עולם הגדול'". העבר מפנה בן־רגע את הדרך להווה ולעתיד.

חיי היומיום ומרקם המציאות היומיומית דוחקים אפוא את השאלות הגדולות שכביכול זמינות תמיד. "כוס קפה טובה נדירה כאן", כותב זינגר. "אפשר למצוא קפה שחור טוב, אבל אם אתם אוהבים קפה בשמנת כמו בניו יורק, אתם צפויים לאכזבה בדרך כלל". הוא מציין גם ש"היגורט פופולרי מאוד, ומין חלב חמוץ שנקרא לְפְנִייה". ודבר נוסף: "בכל

מקום יש מרפסות. אנשים יושבים במרפסות, אוכלים במרפסות, מקבלים אורחים". הוא מציין שאפשר למצוא ברחובות אנשים אלגנטיים רבים, אבל אנשים לבושים יפה הם מראה נדיר. הוא מקדיש פסקה אפילו לתריסים, להצללות הכבדות שאמורות להרחיק מהדירות את השמש היס-תיכונית. לא משנה כמה היסטוריה יש לנו – בכל צעד ושעל עלינו לשאת ולתת עם החיים האמתיים.

וחלק גדול מאותם חיים אמתיים, מציין זינגר, הוא האיום המתמיד של המלחמה. "האויב יכול לבוא מכל עבר: מצפון, מדרום, ממזרח", הוא כותב על מסעו לקיבוץ בית אלפא. "אבל האורח בישראל נסחף מיד ברוח הגבורה המסתורית של היהודים בישראל. סוג של אומץ שאי אפשר להסביר". כך הוא מהרהר בתל אביב: "האויב לא רחוק. אילו הייתם, בניו יורק, קרובים כל כך לאויבים כמו כאן, הייתם רועדים מפחד ומנסים לברוח. אבל בסמטה שאני נמצא בה שורר שקט משונה, שלוה שקשורה באקלים החומרי והרוחני". גם בירושלים עולה בדעתו הרהור דומה: "קשה להאמין שאתה קרוב, קרוב מאוד, לאויב" ובדרכו להר ציון הוא שוב מציין את האומץ המוזר הזה: "אינני גיבור, ואף על פי כן אין בי פחד. אפשר לומר שישראל מפיחה בי אומץ. בכל מקום אחר היה טיול כזה, קרוב כל כך לאויב, מעורר בי אימה".

זינגר מודע לכך שהמצב הזה בא לידי ביטוי גם בהיבטים האישיים והפרטיים ביותר של כל אזרח. באחד ממאמריו מהרהר זינגר בכל האנשים שפגש במסעו, ומספר את סיפורו של בנימין ורשבאק, ידיד ותיק מבילגוריי שעבר לישראל, מצא את החיים כאן קשים, עבר לתקופה מסוימת לדרום אמריקה, ובסופו של דבר חזר ועתה הוא חי ועובד בקיבוץ. הקורא חש שסיפורו עצוב, ובכל זאת זינגר רואה בחייו של האיש הזה היבט של גאולה – מפני שאין לו מקום אחר מלבד המדינה היהודית. "אין צורך להיות אדם יוצא דופן כדי להזדקק לצרכים רוחניים מיוחדים", הוא מהרהר. "אנשים פשוטים מקריבים לעתים קרובות את אושרם הפרטי כדי לזכות באווירה רוחנית טובה יותר. ישראל מלאה באנשים כאלה, ואפשר למצוא אותם במיוחד בקיבוצים. אני יכול לומר שכמעט כל קיבוצניק הוא אידיאליסט בדרכו". בסופו של דבר, משער זינגר, הפרדוקס של החיים היהודיים בישראל נמצא בלבם של היהודים שממשיכים לראות בישראל את ביתם. "האמונה כאן, כמו שבת, היא אוטומטית ואינסטינקטיבית", הוא כותב. "הפה מכחיש, אבל הלב מאמין. איך אפשר היה לחיות אחרת כאן?"

אבל מכל התעלומות והפרדוקסים שזינגר נתקל בהם בישראל, יש תעלומה אחת שנותרת ללא פתרון: "לעתים נדירות יש לאדם פרטי טלפון בבית. אנשים מבקרים זה אצל זה כמו פעם: דופקים על הדלת, והם כאן. למה טלפונים נדירים כל כך בישראל? קשה להסביר".

השנים חלפו, הטכנולוגיה השתנתה, ואפשר רק לנחש מה זינגר היה כותב על ישראל של 2018. היום כל אחד יכול לרכוש בקלות טלפון נייד, ואנשים משוחחים או מתכתבים ביניהם בטלפון בלי הפסקה. אבל גם 63 שנה אחרי ביקורו של זינגר בישראל הצעירה נותרה התרבות במידה רבה כשהייתה, וחברים ובני משפחה קופצים אליך לעתים בלי שום התראה מוקדמת. רק שבמקום נקישה, הם מתקשרים כדי להגיד שהם כבר עומדים מחוץ לדלת.